

Чернєй В. В.,

ректор Національної академії внутрішніх
справ, доктор юридичних наук, професор

КРИМІНАЛЬНІ ПРОСТУПКИ ЯК НОВИЙ ІНСТИТУТ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА (АНАЛІЗ ЗАПЛАНОВАНИХ ЗМІН ДО КК УКРАЇНИ)

Підписання Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» від 22 листопада 2018 року № 2617-VIII (набирає чинності з 1 січня 2020 року) – це непересічне правове рішення, що передбачатиме запровадження в законодавстві нашої країни інституту кримінальних проступків.

Безперечно, введення цього інституту створить передумови для істотного спрощення процесу як кваліфікації кримінальних правопорушень, так і досудового їх розслідування. Зазначені зміни будуть стосуватися 120 частин 99 статей КК України. Суттєво скоротиться час між виявленням кримінального проступку, притягненням порушника до кримінальної відповідальності та його покаранням. Отже, держава підтвердить регламентований у Конституції України принцип невідворотності покарання.

Світова правова спільнота вже має приклади успішної реалізації інституту кримінального проступку в законодавстві більшості європейських країн, а також американського континенту. Спрощене провадження застосовують у кримінальному процесі Великої Британії, США, Франції, ФРН. Запровадження інституту кримінального проступку безпосередньо сприятиме дієвості реалізації норм КК України шляхом трансформації «дріб'язкових злочинів» у кримінальні проступки.

Науковці впродовж тривалого часу розглядали ознаки та сутність кримінального проступку, проте єдиної позиції щодо місця цього виду діяння в кримінальному праві України, терміна, яким доцільно його позначати, властивостей і правового змісту наразі не дійшли. Водночас дослідження видів кримінальних діянь в історії кримінально-правової доктрини засвідчує наявність історичних передумов для поділу кримінального правопорушення в чинному КК України на проступки та злочини [1].

Відповідно до згаданого вище Закону, кримінальним проступком будуть вважати передбачене КК України діяння (дію чи бездіяльність), за вчинення якого визначено основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше ніж три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі [2].

Також Кодекс буде оперувати терміном «кримінальне правопорушення». Зокрема, це передбачене КК України суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), учинене суб'єктом кримінального правопорушення (ч. 1 ст. 11 КК України).

Не буде кримінальним правопорушенням дія або бездіяльність, яка, хоча формально й містить ознаки будь-якого діяння, передбаченого КК України, однак через малозначність не становить суспільної небезпеки, тобто не заповдіяла й не могла заповдіяти істотної шкоди фізичній чи юридичній особі, суспільству або державі (ч. 2 ст. 11 КК України) [2].

До кримінальних проступків належатимуть передбачені Особливою частиною КК України суспільно небезпечні діяння, у санкціях яких встановлено:

1) основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше ніж три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (якщо ж санкція статті передбачає максимальну межу основного покарання у виді штрафу в розмірі, який дорівнює три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, то таке діяння ще вважають кримінальним проступком, а якщо понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян – зазначене діяння належить уже до категорії злочинів);

2) інше основне покарання, не пов'язане з позбавленням волі (такими покараннями можуть бути: позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, громадські роботи, виправні роботи, службові обмеження для військовослужбовців, арешт, обмеження волі, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців).

Якщо в санкції статті Особливої частини КК України передбачено позбавлення волі, зокрема як альтернативне іншим основним покаранням, не пов'язаним із позбавленням волі, то це діяння належить до категорії злочинів.

Таким чином, до кримінальних проступків законодавець відніс некваліфіковані крадіжки, шахрайства, незаконні дії з наркотичними засобами без мети збуту, хуліганство й інші правопорушення, які становлять майже половину всіх зареєстрованих на цей час злочинів.

Слід зауважити, що внаслідок запровадження кримінальних проступків зміниться і класифікація злочинів. Їх будуть поділяти на нетяжкі, тяжкі й особливо тяжкі [3, с. 7].

Нетяжким злочином є визначене КК України діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачено основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше ніж десять тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше ніж п'ять років.

Тяжким злочином є передбачене КК України діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого визначено основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше ніж двадцять п'ять тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше ніж десять років.

Особливо тяжким злочином є передбачене КК України діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого встановлено основне покарання у виді штрафу в розмірі понад двадцять п'ять тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, позбавлення волі на строк понад десять років або довічного позбавлення волі [2].

Ступінь тяжкості злочину, за вчинення якого передбачено одночасно основне покарання у виді штрафу та позбавлення волі, визначають залежно від строку покарання у виді позбавлення волі, передбаченого за відповідний злочин.

Не слід ототожнювати кримінальний проступок зі злочином невеликої тяжкості (за нині чинним законодавством, до злочинів невеликої тяжкості належать злочини, за які передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк не більше ніж два роки. Відповідно до запланованих змін, такі суспільно небезпечні діяння будуть належати до нетяжких злочинів), який було передбачено до запровадження кримінального проступку. Відтепер частину злочинів невеликої тяжкості буде віднесено до кримінальних проступків, решту – до нетяжких злочинів [3, с. 8].

Ще однією принциповою новелою, яка пов'язана з набранням чинності аналізованим Законом, буде створення інституту дізнавачів.

Такий організаційно-правовий крок розвантажить слідчих від низки кримінальних проваджень і надасть можливість зосередити основні ресурси правоохоронних органів на розслідуванні тяжких та особливо тяжких злочинів.

Органами, що вповноважені в межах своєї компетенції, передбаченої кримінальним процесуальним законодавством, здійснювати дізнання та досудове слідство в кримінальному провадженні, є органи досудового розслідування (ч. 1 ст. 38 КПК України).

Відповідно до ч. 3 ст. 38 КПК України, під час досудового розслідування кримінальних проступків (у формі дізнання) повноваження органу досудового розслідування можуть здійснювати співробітники інших підрозділів органів Національної поліції, що сприятиме зменшенню навантаження на слідство [3, с. 9].

Статус дізнавача визначено в п. 4-1 ч. 1 ст. 3 КПК України: дізнавач – службова особа підрозділу дізнання органу Національної поліції, органу безпеки, органу, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства, органу Державного бюро розслідувань, у випадках, установлених цим Кодексом, – уповноважена особа іншого підрозділу зазначених органів, які уповноважені в межах компетенції, передбаченої цим Кодексом, здійснювати досудове розслідування кримінальних проступків [2].

Дізнавачі здійснюватимуть розслідування кримінальних проступків за скороченою процедурою, тривалість якої не має перевищувати двадцяти діб або одного місяця – у разі повідомлення особі про підозру в учиненні

кримінального проступку, якщо особою заявлено клопотання про проведення експертизи у випадку, передбаченому ч. 2 ст. 298-4 КПК України [2].

Водночас слід зазначити, що запровадження інституту кримінального проступку, дізнавача, а отже, і спрощеного досудового розслідування може бути відтерміновано до 1 січня 2021 року.

Ця ситуація пов'язана з тим, що не всі органи кримінальної юстиції, до компетенції яких, згідно з чинним кримінальним процесуальним законодавством (ст. 216 КПК України), належить здійснення досудового розслідування стосовно діянь, що входять до категорії кримінальних проступків, готові до здійснення цієї діяльності (не створено відповідні підрозділи, не підготовлено виконавців тощо), що може спричинити складнощі в правозастосуванні.

На думку фахівців-кримінологів, запроваджені зміни не забезпечать реалізації одного з головних завдань сучасної кримінально-правової політики – обмеження обсягів кримінально-правової репресії. Чинний КК України не виправдано розширений і не спроможний цілком виконувати завдання, які на нього покладено.

Дослідники в галузі кримінального права обстоюють позицію, згідно з якою недоцільним є регулювання інституту кримінального проступку в межах чинного КК. Вони пропонують сконцентрувати його в окремому нормативному акті – Кодексі кримінальних проступків.

Обраний нині шлях не розв'язує і проблеми адміністративних деліктів, що мають судову юрисдикцію, які, на думку науковців, більше наближені до категорії кримінальних проступків.

Члени робочої групи з реформування кримінального законодавства, що утворена в складі комісії з правової реформи (Ю. В. Баулін, Н. О. Гуторова, В. О. Навроцький та інші), під час конференції «Становлення та перспективи розвитку державної системи захисту критичної інфраструктури в Україні» (м. Яремче, 12–14 вересня 2019 року) у своїх виступах зазначили, що набрання чинності Законом України від 22 листопада 2018 року № 2617-VIII фактично має привести до створення проміжного нормативного акта (між чинним КК України й тим, який буде розроблено та запропоновано до прийняття комісією), що ускладнить праворегулювання та правозастосування [4].

З огляду на викладене вище, можна констатувати, що як у науці, так і в практиці застосування кримінального та кримінального процесуального законодавства з приводу питання впровадження інституту кримінального проступку триває активна дискусія. З одного боку, ця новела спростить процес кваліфікації кримінальних правопорушень, забезпечить організаційні та процесуальні спрощення під час реалізації матеріалів кримінальних проваджень. З іншого – аргументи науковців і практиків, що критично ставляться до таких змін, також обґрунтовані та видаються цілком слушними.

Ми переконані, що запровадження в законодавстві нашої країни інституту кримінальних проступків є кроком прогресивним і своєчасним. Звісно, зміна теоретичних засад розуміння злочину та критеріїв його оцінки – шлях непростий, однак в умовах сьогодення запровадження інституту кримінальних проступків є безальтернативним кроком, оскільки жодні наукові розробки й дискусії, на жаль, не здатні розв'язати наявні проблеми правозастосування.

Список використаних джерел

1. Дмитрук М. М. Кримінальний проступок: правова природа та ознаки : монографія. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/8595/Dmitruk%20mon.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень : Закон України від 22 листоп. 2018 р. № 2617-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19>.
3. Досудове розслідування кримінальних проступків : метод. рек. / [С. С. Чернявський, М. С. Цуцкірідзе, Р. М. Дударець та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2019. 160 с.
4. Проект Закону про внесення змін до Розділу II «Перехідні положення» Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» від 22 листоп. 2018 р. № 2617-VIII (щодо відтермінування часу вступу в дію). URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66893.

Акімов М. О.,

доцент кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРАВИЛО ЯМАСІТИ І КОМАНДНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ

Збройний конфлікт на Південному Сході України, що триває вже шостий рік, обумовив істотні зміни у криміногенній ситуації в нашій державі. Зокрема, вперше в її сучасній історії були застосовані норми про вчинення воєнних злочинів, передбачених розділом XX Особливої частини Кримінального кодексу (далі – КК) України.

Природно, що крім належної кваліфікації діянь винних осіб, потребують кримінально-правової оцінки дії їх командирів. Недарма відповідні положення Конституції, КК України та загальновійськових статутів докладно регламентують поняття наказу, ознаки його законності, а так само і відповідальність за невиконання законного, віддання та виконання